

Wim Klinkert, ***Defending Neutrality: The Netherlands Prepares for War, 1900-1925*** (Leiden, Boston: Brill, 2013, 328 pp., ISBN 978 90 04 22747 7).

Nederland bevond zich in de jaren 1914-1918 permanent op de rand van de afgrond. In de openingsfase van de Eerste Wereldoorlog hadden de oorlogvoerenden weliswaar aangegeven zijn neutraliteit te respecteren, maar dat respect was voorwaardelijk. Keiharde garanties dat Nederland buiten de oorlog zou blijven werden niet gegeven. Het Nederlandse leger had in die neutraliteitsjaren een dubbele taak: de neutraliteit handen, voeten maar vooral ook tanden te geven, en zich tegelijkertijd voor te bereiden op het ergste. Idealiter zou het Nederlandse leger zo sterk moeten zijn dat Britse, Duitse en Franse generaals wel twee keer nadachten voordat ze de Nederlandse grens overstaken. Maar tussen dat ideaal en de werkelijkheid lag een gapend gat, dat tijdens de Eerste Wereldoorlog groter en groter werd. De oorlogvoerende allianties hadden immers meer geld te besteden, konden meer mannen onder de wapens brengen, bezaten een grotere industriële capaciteit en ‘profiteerden’ van het feit dat ze op de slagvelden van de Grote Oorlog praktische ervaring konden opdoen. Klinkerts nieuwste boek, eigenlijk een bundel Engelse vertalingen van eerdere Nederlandstalige artikelen voorzien van een nieuwe inleiding en conclusie, gaat in op de vraag hoe de Nederlandse generale staf probeerde om ‘bij te blijven’.

Het boek begint met een overzicht van de uitgangspositie van het Nederlandse leger (de marine krijgt maar heel weinig aandacht) aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel gebaseerd op Klinkerts proefschrift uit 1992, *Het vaderland verdedigd*. Klinkert legt veel nadruk op het belang van militaire neutraliteitshandhaving. Opperbevelhebber C.J. Snijders vond dat het Nederlandse leger moest werken als een ‘deterrent’ (33), aldus Klinkert, en legde daarom de nadruk op het belang van een snelle mobilisatie als er oorlog dreigde. Hoe eerder het Nederlandse leger immers paraat stond aan de grenzen, des te kleiner de kans dat een opportunistische generaal zou besluiten een stukje Nederlands grondgebied mee te pakken op weg naar België, Frankrijk en/of Duitsland. Snijders vond daarnaast dat Nederland zich actief moest voorbereiden op een aanval. Dat betekende bijvoorbeeld dat er contact moest worden gezocht met eventuele medestanders over het coördineren van een gezamenlijke verdediging. De regering verbood hem dit; pas als Nederland daadwerkelijk zou zijn aangevallen, mocht er contact worden gezocht met de

tegenstander van de overvaller. Dit illustreert haarfijn de moeilijkheden die de neutraliteit ook op politiek gebied opleverde. Klinkerts boek gaat daar verder niet al te diep op in; gelukkig maar, want dankzij recent werk van onder andere Paul Moeyes (*De sterke arm, de zachte hand* (Amsterdam 2006)); Maartje Abbenhuis (*The Art of Staying Neutral* (Amsterdam 2006)); en Klinkert zelf (Wim Klinkert, Samuël Kruizinga en Paul Moeyes, *Nederland Neutraal. De Eerste Wereldoorlog, 1914-1918* (Amsterdam 2014)) is het meeste hierover wel gezegd.

Een veel onbekender en daardoor ook veel interessanter verhaal volgt daarna: de wanhopige pogingen van het Nederlandse leger om, in nauwe samenwerking met *captains of industry* en de universitaire wereld, een Nederlandse oorlogsindustrie te creëren. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden andere wapens gebruikt dan verwacht (gasgranaten bijvoorbeeld) en werd er veel meer munitie afgeschoten dan voor mogelijk gehouden. Die ontwikkelingen bijhouden was een onmogelijk taak; het is niet verwonderlijk, merkt Klinkert op, dat een land waarin het in oorlogstijd de grootste moeite kostte om benodigde kennis, grondstoffen en materieel te importeren, achterop raakte. Maar vooral het belang van het in 1915 opgerichte *Munitiebureau* mag, wat Klinkert betreft, niet onderschat worden, vooral omdat het een geslaagde kopie op kleinere schaal van soortgelijke instellingen in oorlogvoerende landen was. Bovendien werkte het Munitiebureau als katalysator voor samenwerkingsverbanden binnen met name de chemische industrie.

Het derde hoofdstuk gaat over Nederlandse pogingen om een eigen luchtmacht op te bouwen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog kregen vliegtuigen een duidelijke rol in de oorlog als spotters voor artillerie, als luchtverkenners en bommenwerpers, en werden jachtvliegtuigen ontwikkeld om vijandige luchtactiviteiten tegen te gaan. Nederland, vond Snijders, moest blijven, maar liep daarbij tegen dezelfde beperkingen aan als het geval was bij de wapen- en munitieproductie: te weinig grondstoffen en knowhow, en bestellingen uit het buitenland die wegens oorlogsomstandigheden of om politieke druk uit te oefenen te lang op zich lieten wachten.

Vervolgens verhaalt Klinkert over de lotgevallen van Generale Staf sectie III (GS III), de militaire inlichtingendienst, tijdens de Eerste Wereldoorlog. Sectiehoofd H.A.C. Fabius had, zeker in vergelijking met de Nederlandse regering, een uiterst flexibele opvatting van neutraliteit. Nederland in het algemeen en Rotterdam in het bijzonder ontwikkelden zich tijdens de oorlog tot ware broeinesten van spionage, maar Fabius trad in principe alleen op tegen heimelijke activiteiten gericht tegen Nederland. Bespioneerden de oorlogvoerende landen elkaar op Nederlands grondgebied, dan liet hij ze begaan, hoewel dat technisch gezien een grove schending van de neutraliteit was. Sterker nog, hij moedigde zijn agenten en contacten bij onder andere de Rotterdamse gemeentepolitie aan om betrekkingen met spionnen aan te knopen en informatie met hen te delen, zodat Nederland over zo accuraat mogelijke informatie over de plannen van de oorlogvoerenden zou beschikken. Ook Fabius' chef Snijders was groot voorstander van het (selectief) delen van informatie met de oorlogvoerenden, zodat zij konden zien dat

het Nederlandse leger paraat stond. Zo werd neutraliteit een ‘workable system’, aldus Klinkert (228).

Het vijfde en laatste hoofdstuk gaat in op de lessen die de Nederlandse militaire elite in 1918-1923 trok uit de oorlogsjaren. In deze jaren was het oorlogsgevaar zo af en toe acuut; het leger oefende op scenario’s als een Belgische aanval op Limburg en Zeeuws-Vlaanderen en een Duitse tegenaanval via Nederlands grondgebied in reactie op de Belgisch-Franse bezetting van het Roergebied. Aan deze scenario’s werden bespiegelingen gekoppeld over de aard van de oorlog van de toekomst, en het leger dat Nederland eigenlijk zou moeten hebben om de internationale uitdaging aan te kunnen. De treurige conclusie was dat het in Nederland aan de praktische mogelijkheden, maar ook de politieke wil ontbrak om zo’n leger te creëren: in de jaren na november 1918 klonk zowel uit financiële maar ook uit idealistische motieven de roep om bezuinigingen op het militaire apparaat luider dan die van het militaire establishment.

Klinkert heeft een fraai boek samengesteld, waarin hij op basis van uitputtend archiefonderzoek laat zien dat het Nederlandse leger de technisch-materiële uitdagingen van neutraliteit niet aankon en de juridische beperkingen ervan als uiterst knellend ervoer. Neutraliteit, zo laat de auteur zien, was voor de legerleiding vanaf de vroege jaren 1920 dan ook geen praktische optie meer; binnenskamers ging men er voetstoots van uit dat Nederland in een volgende Europese oorlog op de langere termijn niet neutraal zou kunnen blijven. Interessant genoeg droeg men dit beeld niet in bredere kringen uit; het idee van een oorlogvoerend Nederland was immers politiek en maatschappelijk totaal onaanvaardbaar. Door aan de hand van case-studies te laten zien hoe men tot deze conclusies kwam, voegt Klinkert waardevolle elementen toe aan de historiografie van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog en, meer in het algemeen, de militaire geschiedenis van de eerste helft van de twintigste eeuw. Het is dan ook jammer dat dit fraaie, maar op punten wellicht te gedetailleerde boek, zo duur is. Geïnteresseerde lezers kunnen zich gelukkig ook wenden tot Klinkerts originele Nederlandstalige artikelen, die inhoudelijk niet veel verschillen van de Engelse vertalingen.

Samuël Kruizinga, Universiteit van Amsterdam